

Objectius generals dels materials didàctics

Dossier	Objectiu general	Nivell 1	Nivell 2	Nivell 3
QUAN VIURE NO ERA FÀCIL	Comprendre que la història es construeix mitjançant fonts primàries	Reconèixer que cada document conté informació sobre un fet concret	Aprendre a extreure informació de documents diversos i que sovint aquesta informació no és rellevant	Aprendre a relacionar diverses informacions d'un conjunt de fonts variades i contrastar-les
UN GRAN ESDEVENIMENT: L'EXPOSICIÓ UNIVERSAL DE 1888	Ser conscient que per treballar els documents del passat cal aprendre un sistema de classificació i anàlisi de les fonts	Classificar les fonts primàries de forma autònoma i treure'n informació diversa en funció d'uns criteris d'anàlisi	Aprendre a classificar fonts gràfiques i textuais entenent que cada font pot proporcionar, simultàniament, moltes informacions de naturalesa variada.	Aprendre a relacionar diverses informacions d'un conjunt de fonts variades
MOURE'S PER LA CIUTAT: EL TRAMVIA	Comprendre que el procés històric està subjecte a canvis constants que només poden ser estudiats mitjançant la comparació	Verificar i jerarquitzar els canvis ocorreguts en un espai temporal	Establir comparacions entre l'abans i el després	Aprendre que hi ha elements més resistents al canvi que d'altres, i que en les nostres societats, moltes de les nostres certeses i creences també estan destinades a canviar
UNA CIUTAT EN CONSTANT CANVI	Adquisició i avaluació d'informació històrica a partir de les fonts documentals	Adquirir informació a partir d'una font històrica seleccionada		

Objectius del dossier

L'objectiu principal que es pretén assolir és que l'alumnat pugui comprendre que la història es construeix mitjançant les fonts primàries, les quals caldrà que sàpiguen classificar i analitzar, si el que es vol és extreure informació útil per a explicar i entendre el passat.

Objectiu General

Comprendre que la història es construeix mitjançant fonts primàries.

▣ Nivell 1

Reconèixer que cada document conté informació sobre un fet concret.

▣ Nivell 2

Aprendre a extreure informació de documents diversos i que sovint aquesta informació no és rellevant.

▣ Nivell

Aprendre a relacionar diverses informacions d'un conjunt de fonts variades i contrastar-les.

*Un cumplimiento a la
Real Orden de 22 Febrero
de 1845, como a presidente
de la Junta de Sanidad, por
que en cumplimiento de lo de
haber gozado este pueblo de
perfecta salud en la epidemia
anterior, por no haberse
dado estado alguno de
sue de las enfermedades, etc.
de enfermedades y su gravedad.
Dios que a Dios, mió
San Gerónimo 21 Mayo de 1845.
José Castella*

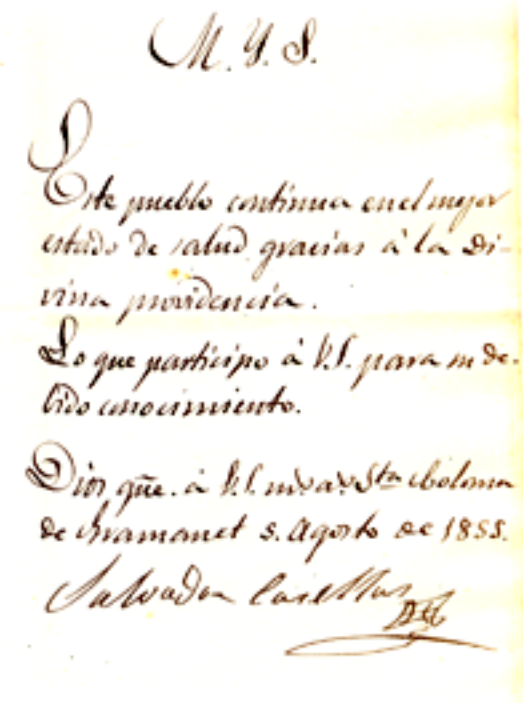
Suggeriments de treball per al professorat

Aquest dossier que us presentem és un conjunt seleccionat de documents relatiu a la **segona epidèmia de còlera** que amenaçà la ciutat de Barcelona, la qual causà centenars de morts.

La **metodologia** que es proposa comença per deixar que siguin els i les alumnes els que facin recerca sobre el contingut del dossier mitjançant una ràpida lectura dels tots els documents. Tot i que hi ha una **gran varietat de tipologia de documents**, l'alumnat hauria d'adonar-se que tots ells giren entorn un mateix tema: l'epidèmia del 1854.

A mesura que es vagi treballant el dossier i realitzant les activitats proposades, els i les alumnes aprendran moltes més coses que van **més enllà d'un fet concret** com pot ser l'epidèmia de còlera. Qüestions d'urbanisme, sanitat, hàbits, costums, alimentació, comunicació, entre d'altres, podran ésser descobertes poc a poc, fent-se així una idea global de **com vivien els nostres avantpassats a mitjans del segle XIX**.

La temàtica emmarcada en aquest dossier, pot ser un tema molt interessant a treballar a l'aula extrapolant-lo a l'estat actual d'alguns països. Així doncs, una vegada finalitzat el treball pautat pel dossier, es podran desenvolupar altres activitats que el puguin complementar.

M. Y. S.

Este pueblo continua en el mayor estado de salud gracias a la divina providencia.

Lo que participo a V. para su debido conocimiento.

Dio que. a 5 de Agosto de 1855.

Salvador Castellanos

1.- Per què viure no era tan fàcil

En el **segle XIX Barcelona** era una ciutat industrialitzada, com moltes altres arreu d'Europa, en la qual la **instal·lació massificada d'indústries** i el **ràpid creixement de la població** (va passar de 100.000 habitants a principis de segle a 272.000 l'any 1887) hi van generar greus problemes ambientals i sanitaris.

Una de les principals problemàtiques de l'època fou que a l'augmentar el **consum d'aigua** per a usos domèstics i industrials, els pous no van poder satisfer tal necessitat i, l'abastament d'aigua començà a convertir-se en un greu problema en aquesta ciutat. A més a més, hem de pensar que **la majoria de la gent no tenia aigua corrent** i que per tant havien de fer servir les fonts públiques, de les quals en ocasions brollava aigua contaminada pel tifus. Aquest fet comportà greus conseqüències ja que provocà una gran infecció a gran part de la població barcelonesa i una mortalitat elevada.

5.º Merecerán la particular atención de las autoridades, como medios de remover las causas generales de insalubridad: Primero. La reparación, limpieza y curso espedito de los conductos de aguas sucias, de pozos inmundos, sumideros, letrinas, alcantarillas, arroyos, corrales, patios y albañales. Segundo. El continuo y esmerado aseo de las fuentes, calles, plazas y mercados. Tercero. La desaparición de los depósitos de materias animales y vegetales en putrefacción que existan dentro ó en las cercanías de las poblaciones. Cuarto. La estincion completa de los efluvios pantanosos, y de los productos de las fábricas insalubres. Quinto. La necesidad de matar los animales inútiles y de cuidar que los muertos sean enterrados. Sexto. La cuidadosa inspeccion de los alimentos y bebidas que se expendan al público.

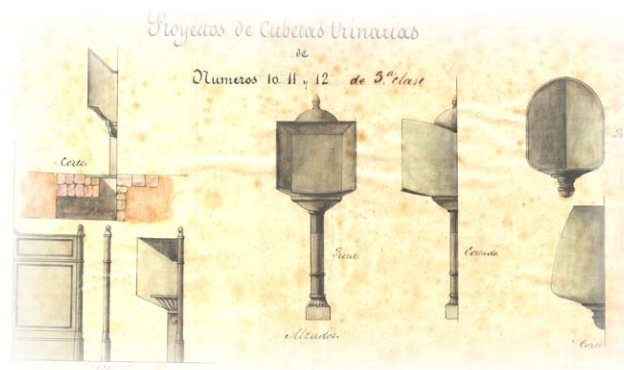
6.º Para destruir las causas parciales de insa...

Estado comparativo de lo gastado en los hospitales de enfermos Civil y Militar en 1856 segun el número de estancias causadas en ambos.

Estancias	Sancti Spiritus	Sancti Petri
-----------	-----------------	--------------

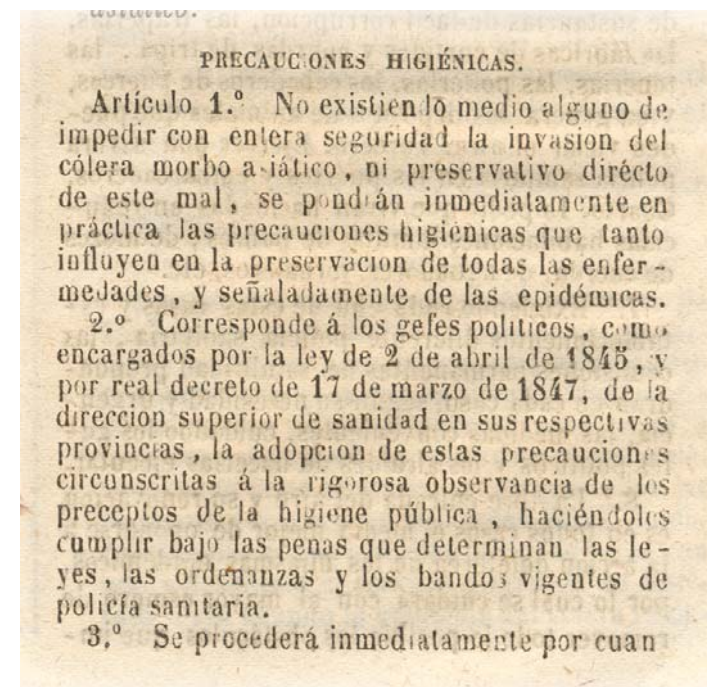
D'altra banda, el **sistema de clavegueram** de la ciutat de Barcelona de principis del segle XIX era pèssim, i els pocs quilòmetres que hi havia (31 km) resultaven insuficients per a recollir tots els residus que produïa una ciutat industrialitzada i creixent com era la Barcelona d'aleshores. És lògic doncs, pensar i entendre com moltes fonts ens parlen de la insuportable pudor que feien els carrers, sobretot durant els mesos d'estiu. Això no és d'estranyar si pensem que als carrers o a les clavegueres poc profundes, sobrecarregades i mal impermeabilitzades, hi anaven a parar tot tipus de residus. (Per a completar aquesta explicació els i les alumnes podran consultar el **Document nº 20**).

També hem de tenir en compte l'**urbanisme i l'arquitectura** d'aquells temps. S'aixecaren edificis d'humils habitatges, generalment mal construïts i amb deficientes condicions higièniques. Tanmateix les vivendes de la gent popular de la ciutat no comptaven amb un servei de comuna propi, sinó que molts feien ús dels **meaderos públics** distribuïts per tota la ciutat. No va ser fins l'última dècada del segle XIX que algunes cases van tenir bany i servei sanitari, els quals en un principi es van situar fora a les galeries ja que aquesta ubicació facilitava la seva connexió amb la xarxa de clavegueram, millorant així les condicions higièniques dels habitatges.

Si a tot això li sumem la **manca de costums i hàbits higiènics** de la població barcelonessa i el **desconeixement científic en el camp de la higienització i la bacteriologia** de principis de segle, no és d'estranyar que les epidèmies de còlera, tifus o verola fossin moneda corrent en els terrenys adobats de les humils i poc higièniques vivendes dels obrers, provocant, fins ben entrat el segle XX, una elevada mortalitat.

No hi ha dubte, doncs, que **la degradació de les condicions higièniques i sanitàries de la ciutat esdevingué una de les principals causes de l'aparició i extensió de nombroses malalties**, causant durant el segle XIX una important xifra de morts. El **còlera**, entre d'altres epidèmies, **suposà la mort de milers de persones** al llarg de successives infeccions (1834: primera epidèmia de còlera; 1854: segona epidèmia de còlera; 1865: tercera gran epidèmia de còlera; 1874: quarta epidèmia de còlera; 1885: última epidèmia de còlera).

NOTA: Per tal d'obtenir una major informació referent al còlera i les epidèmies esdevingudes entre els segles XVIII i XX, podeu consultar els **annexos 1 i 2** d'aquest mateix document.

Pauta concreta de treball

La recerca s'iniciarà amb l'**entrega de tots els documents** als i les alumnes que es distribuïran en tres o quatre grups. Aquest serà un primer i breu contacte que ha de servir perquè puguin situar-se en el temps i es fixin ens els detalls més destacats de la informació que contenen els documents.

Serà el moment en el qual l'alumnat descobrirà quina va ser **una de les més greus conseqüències de les pèssimes condicions de vida de l'època**, o dit d'una altra manera, quina va ser una de les principals causes de mortalitat de la població a mitjans del segle XIX. Al mateix temps, podran observar que cada document conté informació sobre un fet concret del passat.

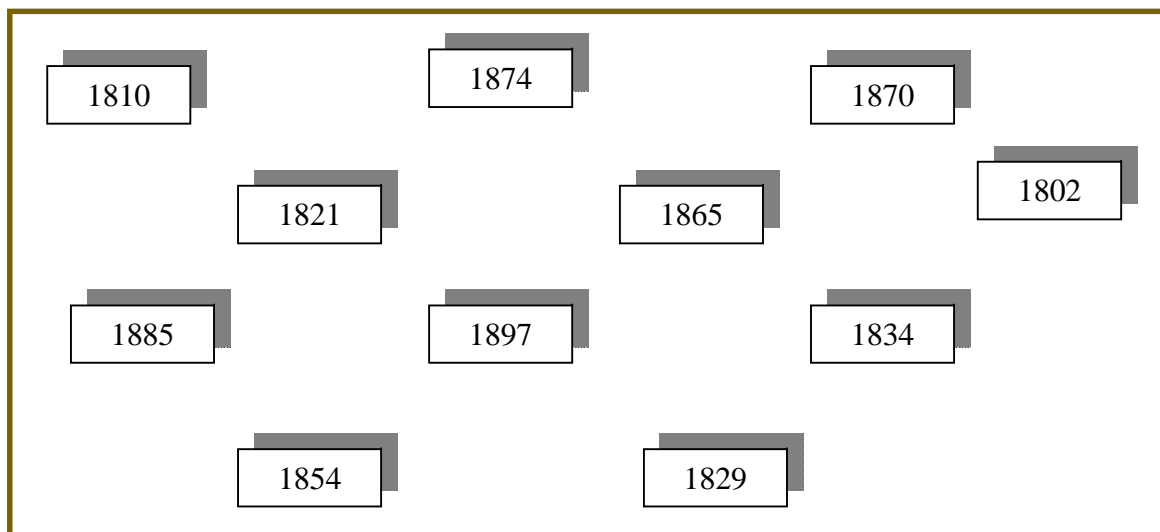
Per a realitzar aquesta primera tasca de **classificació i recerca**, es podria fer mitjançant una fitxa com la següent:

- ◆ Número de document
- ◆ Tipus de document: *Diari, Butlletí, Carta oficial, Carta personal, Circular informativa, Registre de despeses públiques, Plantilles per enregistrar les entrades i sortides dels hospitals, altres.*
- ◆ Data del document
- ◆ Procedència del document
- ◆ Localització (ciutat, barri, ...)
- ◆ Autoria del document
- ◆ Llengua en la qual ha estat escrit el document
- ◆ Si el document està escrit
  - És un manuscrit
  - Està mecanografiat

- ◆ Tema principal
- ◆ Finalitat del document
- ◆ Destinatari
- ◆ Breu síntesi del contingut
- ◆ Paraules clau

Correcte! **L'epidèmia de còlera del 1854** fou un fet que marcà les vides dels barcelonesos causant un gran nombre de morts entre la població, però no va ser l'única. A Barcelona hi hagué més d'una epidèmia de còlera.

D'entre les següents **dates** que es proposen a continuació, l'alumnat haurà de descobrir quines fan referència a les successives arribades de còlera a la ciutat de Barcelona, i en quin ordre esdevingueren. Cal anar en compte perquè no totes són vàlides i n'hi ha que poden enganyar!

Solució:

- 1810: data no significativa
- **1874: quarta epidèmia de còlera**
- 1870: epidèmia de febre groga
- 1821: epidèmia de febre groga
- **1865: tercera epidèmia de còlera**
- 1802: data no significativa
- **1885: última epidèmia de còlera**
- 1897: data no significativa
- **1834: primera epidèmia de còlera**
- **1854: segona epidèmia de còlera**
- 1829: data no significativa

L'activitat següent es centrarà en **reconstruir el marc històric** de les epidèmies ocorregudes a la ciutat de Barcelona al llarg del segle XIX. Aquest marc o context podria ser explicat pel professor/a utilitzant com a guió les idees ja esmentades en el primer apartat del dossier titulat *PER QUÈ VIURE NO ERA TAN FÀCIL*. Però el que interessa és convertir a l'alumnat en el principal protagonista del seu aprenentatge, i per això aquest serà el qui investigui i faci una reconstrucció del context de l'època buscant quins foren alguns dels **factors causants de l'aparició i extensió de les epidèmies**.

Es presentarà als i les alumnes **8 caixes contenedores d'idees i conceptes clau** que estan relacionats entre ells, i d'aquesta relació en sorgeix l'explicació d'una parcel·la del context històric que es pretén reconstruir. Així doncs l'alumnat, que estarà distribuït en petits grups, haurà de saber trobar la relació existent entre els conceptes de cada caixa i redactar breument unes línies que descriguin aquella part del marc històric al qual facin referència. Aquesta activitat es realitzarà amb l'ajut de totes aquelles fonts secundàries que els siguin necessàries.

Al finalitzar l'activitat es farà una petita posada en comú sobre les dificultats que els hagin sorgit al realitzar-la i posteriorment **es redactarà entre tots un petit informe del context reconstruït entorn la Barcelona del segle XIX**.

NOTA: A l'**annex 3** es troben les vuit caixes amb els conceptes corresponents per a que l'alumnat pugui descobrir quin era el context d'aleshores. Si el professorat h o cre necessari es podran afegir noves idees o conceptes.

Una vegada ja tenim clar quin era el context de l'època, així com les condicions higièniques i sanitàries que emmarcaven la vida dels ciutadans i ciutadanes de Barcelona, ha arribat el moment de centrar-nos en l'**epidèmia del 1854**.

Per a la següent activitat els i les alumnes hauran de manipular uns **butlletins oficials datats del 1854 (documents 17,18 i 19)**. Un dels objectius que es pretenen assolir amb aquesta activitat és aprendre a extreure informació de diversos documents i saber captar que aquesta informació no és sempre igual de rellevant, per això l'alumnat haurà de dur a terme, individualment, les següents tasques:

1. Fer una primera lectura del document
2. Distingir la informació més rellevant relacionada amb la temàtica del dossier
3. Escollir un article o fragment de certa extensió i llegir-lo
4. Resumir en forma d'article de premsa (titular, tema, text, autoria, ...) el contingut de l'article o fragment escollit

Per tancar l'activitat, es reuniran tots els articles escrits per cada un dels i les alumnes de manera que sorgeixi, de l'esforç de tots plegats, la "**publicació**" d'un **butlletí col·lectiu** i de contingut específic sobre l'epidèmia de còlera del 1854.

L'arribada de les epidèmies al llarg del segle XIX causaren un fort terrabastall a la ciutat de Barcelona, i vistes les **greus conseqüències** del seu impacte hi hagué la **necessitat de controlar-les i registrar-les** per escrit, evitant així un descontrol que empitjorés la situació.

No ens ha d'estranyar, doncs, que els hospitals dissenyessin unes plantilles per a controlar les entrades i sortides dels malalts infectats pel còlera, que es portés una comptabilització de les medicines despatxades als malalts o que, fins i tot, es controlés les despeses destinades als trasllats en carro dels difunts fins al cementiri.

Hospital Militar de Barcelona, Lengua...

ESTADO de las enfermas en el día de la fecha.

EXISTIAN AYER.	ENTRADAS.		SALIDAS.		MUERTOS.		EXISTEN HOY.	
	Oficiales.	Soldados.	Oficiales.	Soldados.	Oficiales.	Soldados.	Oficiales.	Soldados.
-	25	"	"	1	"	-	-	19

DISTINCION.

<i>Medicina.</i>	Oficiales.	-	} 19
	Soldados.	19	
	Presos.	-	
<i>Cirujía.</i>	Oficiales.	-	}
	Soldados.	-	
	Presos.	-	

Barcelona 26 de Agosto de 1855

El Contador.

Quedan en cama esta noche. - 19

NOTA. En el total de cirugía con compren. V.P. de los de Ventosa y de Sarria. El Carr. Imp.

Per a aquesta activitat següent s'entregaran els **documents nº 7,8,9,10,11,12,13,14** (15 i 16) distribuïts de la següent manera, en tres grups: *el document nº 7 pel primer grup, els números 8, 9 i 10 pel segon dels grups, i els documents 11, 12, 13 i 14 pel tercer grup.*

Els i les alumnes hauran de fixar-se en el tipus de document que tenen entre les mans i saber extreure aquella informació que és rellevant de cada un d'ells. Informació que després hauran de posar en comú per tal de fer conèixer a la resta dels companys i companyes què és allò que han cercat en el document i què se'n pot deduir.

Una vegada s'ha fet la posada en comú, s'intentarà reflexionar o treballar el següent conjunt de preguntes, dirigides als documents de cada un dels grups, per tal d'esbrinar **curiositats i anècdotes** del moment i entorn la temàtica de les epidèmies.

GRUP 1: Document nº7

- ◆ Quin tipus d'aliment s'utilitzava per a alimentar als malalts infectats del còlera? Són tan diferents dels que mengem avui en dia quan estem malalts?
- ◆ Com es traslladaven els morts al cementiri? Quants reals al dia costava aquest trasllat?
- ◆ Quin farmacèutic va treballar durant l'epidèmia del 1854? Investigueu preguntant als vostres companys de la resta dels grups quins altres metges destacats de l'època es feren càrrec dels malalts colèrics.
- ◆ Sabríeu buscar informació referent a aquests metges?

GRUP 2: Documents 8, 9 i 10.

- ◆ Qui eren Don Narciso Gombau i Don José Alerany?
- ◆ Quin problema va tenir J. Alerany? Busca la resposta al document nº15. Amb quin dels documents entregats ho pots relacionar?
- ◆ Quins hospitals van rebre malalts infectats pel còlera? Existeixen encara avui dia aquests hospitals? Podeu debatre aquesta qüestió amb els companys del grup 3.
- ◆ Quins dels hospitals va rebre més pacients i per tant va tenir més despeses? Per què?
- ◆ Civils i militars eren acollits en els mateixos hospitals o es feien diferenciacions?

GRUP 3: Documents 11,12, 13 i 14

- Fixa't en la data dels documents. Quina explicació té que siguin del 1855? Per a justificar la resposta podeu ajudar-vos amb la lectura del document nº16.
- Per què creus que es necessitava tenir un control tan exhaustiu dels malalts ingressats, morts, altes, ...? Actualment els hospitals continuen fent-ho o no? De quina manera?
- Compara totes les plantilles entregades i digues quines semblances i diferències hi ha entre elles? Sabries elaborar la teva pròpia plantilla de control de pacients d'un hospital?
- En aquest documents es citen dos hospitals que acolliren malalts del còlera, quins? Compara la teva resposta amb els companys del grup nº2.

Una vegada contestades totes les preguntes, l'alumnat haurà de fer una posada en comú per aclarir dubtes i acabar de relacionar tota la informació cercada en els diversos documents, amb l'objectiu que aprenguin a relacionar i contrastar diverses informacions d'un conjunt de fonts variades.

Finalment, es pot obrir un debat en el qual s'exposin les idees més interessants o que més els hagin cridat l'atenció.

Sanidad.—Negociado 3.º—Circular núm. 297.
El Excmo. Sr. ministro de la gobernación del reino me comunica, con fecha 4.ª del actual, el real orden que sigue:
«El Excmo. Sr. La Reina (Q. D. G.) oído el parecer del consejo de sanidad, y de conformidad con el mismo, se ha dignado mandar proceder V. S., si ya no lo hubiese verificado, á organizar el servicio extraordinario de sanidad, conforme se dispone en la real orden de 18 de enero de 1819, cuidando á la vez del exacto cumplimiento de las instrucciones de 30 de marzo del mismo año. Es al propio tiempo la voluntad de S. M., que oportunamente establezca V. S. el servicio de visitas médicas domiciliarias, pre-

acompañan, y que en igual caso adopte V. S. las disposiciones adjuntas para reunir las noticias y datos conducentes á mejorar en lo sucesivo las medidas sanitarias administrativas que tienen por objeto contener ó atenuar los estragos del cólera morbo.
De real orden lo digo á V. S. para su inteligencia y el más exacto cumplimiento.»
A continuación se insertan la real orden de 18 de enero de 1819, las instrucciones de 30 de marzo del mismo año, las fechadas en 1.ª del actual y las disposiciones para conocer la propagación del cólera morbo y para formar la estadística de acometidos y muertos. Al publicar estas resoluciones repetidas me propongo dar-

2.- La necessitat d'un sanejament de la ciutat

Enfront a unes **condicions higiènico-sanitàries tan degradants**, no és estrany que el sanejament de la ciutat esdevingué una obsessió durant la segona meitat del segle XIX (amb tractats com els realitzats per Monlau i Cerdà).

Per això, **Pedro Garcia Fària**, un enginyer de camins molt preocupat per l'enginyeria sanitària, va presentar en el *Congreso Internacional de Ciencias Médicas* de la ciutat de Barcelona (setembre de 1888) un informe titulat ***Insalubridad de las viviendas de Barcelona***. Aquest descrivia clarament que la situació de les vivendes de la ciutat de Barcelona, puntera en la industrialització, era certament precària.

A partir d'aquí i anys després (1891) se li encarregà la redacció d'un **projecte de clavegueram per a la ciutat**, titulat en el moment de la seva publicació com a ***Proyecto de saneamiento del subsuelo de Barcelona***. En aquesta obra, l'autor fa un recull de mètodes i solucions aplicats ja en diversos llocs del món pel que fa a la qüestió higiènica. No hi ha dubte que aquest va ser un projecte molt ambiciós que plantejava la construcció de gairebé 200 quilòmetres de clavegueram per al drenatge i l'evacuació dels residus urbans.

Desgraciadament, l'epidèmia de còlera que arrasà la ciutat l'any 1885 va apartar a García Fària de la materialització del seu projecte, el qual de manera fragmentària es va començar a desenvolupar a Barcelona a partir del 1902. Els inicis de la construcció del clavegueram de Barcelona va suposar una notable millora pel que fa a la neteja i sanejament de la ciutat.

Demonstracion de las ventajas que respecto á la salud pública, proporciona un buen sistema de alcantarillado?

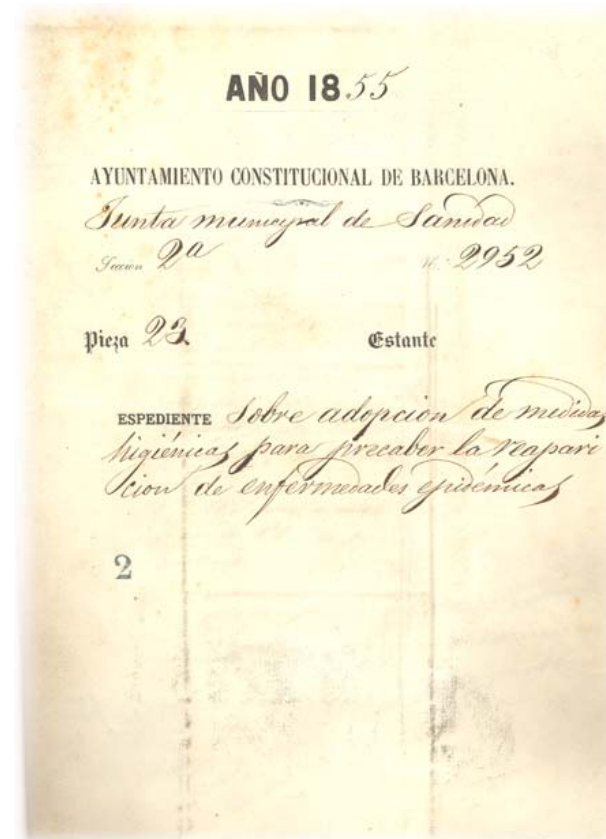
Defusion de un buen sistema de alcantarillado consiste en la continua y constante circulacion constante, y gracias á la cual el agua se va renovando indefinidamente de transformacion en las que se obtiene en cada accion; una adecuada estructura completa que tenga las materias por conducir, es decir para la nutricion del ser humano en nuevos elementos que este se asimilan, quiza de gases de la naturaleza. Por consecuencia de lo dicho todas las defecaciones humanas urbanas deben de ser evacuadas del poblado en un tiempo, y en la medida necesaria para que se evite su putrefaccion, y las condiciones de un punto representativo de donde se produce que la transformacion de las materias orgánicas en productos simples se evite que los gases del suelo y mediante el canal adecuado del agua, de la tierra, y de la oxidacion ó combustion sin tener un punto transformacion debidamente.

La tasca realitzada per **Pedro Garcia Fària** va ser molt important ja que va saber relacionar sense cap mena de dubte les **condicions sanitàries de les vivendes amb les malalties**.

Una vegada analitzada la qüestió de l'emplaçament de la vivenda, els materials amb els quals hauria de ser construïda, la disposició i distribució d'aquesta, la quantitat de metres cúbics d'aire que ha de contenir (la seva manca era causa de moltes malalties contagioses), la llum i la ventilació necessàries, ... passà a criticar l'abastament d'aigües de Barcelona, que segons les seves paraules *"es de todo punto deficiente e incompleto y debería unificarse mejorándolo no sólo en cuanto a cantidad, sino a la calidad, pues hoy se consiente que la distribución de aguas realmente impotables"*¹.

García Fària **fou molt crític respecte l'estat sanitari de la ciutat** i parlà de *"descuido y abandono de la ciudad"* en allò relatiu a la higiene urbana i pública.

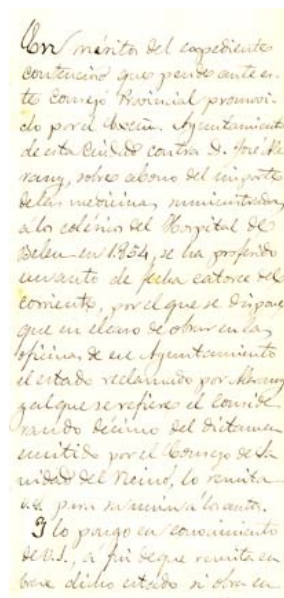

Pauta concreta de treball

Com es pot observar a mitjans del segle XIX hi hagué un elevat **interès en millorar les condicions higièniques i sanitàries de la ciutat**, i conseqüentment es prengueren certes **mesures de control sanitari**.

La reestructuració de la xarxa de clavegueram i la creació de la *Junta Municipal de Sanidad* foren algunes d'elles, així com el trasllat dels infectats pel còlera als anomenats llatzerets, hospitals on els infectats feien la quarentena, foren algunes d'elles.

Però **de quina altra manera es va intentar controlar la introducció de noves epidèmies a la ciutat, així com la seva extensió i proliferació?**

Con motivo del expedito
certificado que presento ante
este Consejo Provincial promovido
de esta Real Cédula contra D. José de
Mazas, sobre abono del impuesto
de la medicina, manicomios,
y la colonia del Hospital de
Salem en 1854, se ha formado
un auto de fecha catorce de
enero de este año, por el que se dispone
que en el caso de haber en la
oficina de este Ayuntamiento
el estado reclamado por el
mundo de dicho Real Decreto
señalado por el Consejo de
Sanidad del Reino, lo remita
al primer secretario de
este Ayuntamiento
de V. M. a fin de que remita en
baja dicho estado si obra en

Un Dependencia de este
recurso.
Dado en el Ayuntamiento
de Valencia, a 16 de Mayo de 1869
El Presidente
[Signature]

Els i les alumnes hauran d'intentar respondre aquesta pregunta mitjançant la lectura i anàlisi dels **documents nº 1,2,3,4 i 5**. Tot i ser documents de caràcter divers, l'alumnat (per parelles o en petit grup) haurà de saber identificar i relacionar la informació més rellevant que prové d'aquestes diferents fonts primàries.

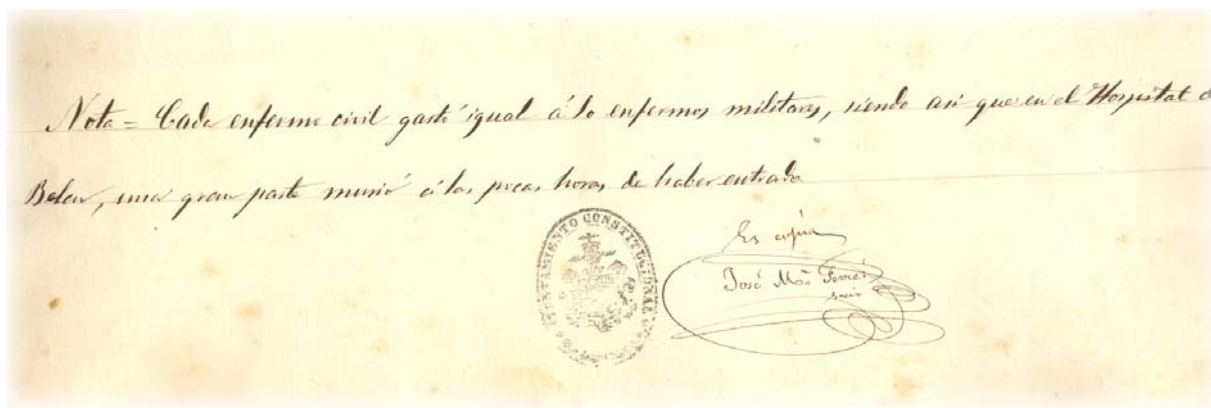
Per a facilitar aquesta tasca, i esbrinar més curiositats sobre els documents, el professor/a podria plantejar qüestions com les següents:

- ◆ Quin tipus de document és? És un escrit oficial o particular?
- ◆ A qui anava dirigit? S'ha de tenir en compte que una gran part de la població era analfabeta, és a dir que no sabia llegir ni escriure; llavors, com s'ho feien perquè la informació d'aquests documents escrits arribés a les oïdes de tothom?
- ◆ S'havia de pagar per adquirir-lo o era un document gratuït? En el primer dels casos a on es comprava? I si era gratuït, com i on s'ubicaven els documents per tal de ser difosos entre tota la població?
- ◆ Quina era la utilitat i/o intencionalitat de cada un dels documents?
- ◆ Quines mesures de control sanitari es prengueren en aquells temps? A qui anaven dirigides o imposades? Hi havia alguna penalització en cas de no ésser complertes?
- ◆ Si el segon impacte de l'epidèmia data del 1854, perquè els documents del 1855 mostren encara certa preocupació per controlar i evitar les epidèmies?

Finalitzada aquesta activitat, ens podem adonar que, **ben entrats als segle XIX, hi havia diferents vies o mitjans per a comunicar a la població notícies** i/o qüestions referides a les epidèmies, però ens hem de fixar que tots ells eren escrits ja que en aquella època els únics mitjans de comunicació que existien eren la premsa escrita i els edictes de l'Ajuntament; encara faltaria un bon temps per a l'aparició d'altres mitjans de comunicació més moderns com la radio i la televisió.

Per a concloure aquest dossier, es podria fer una xerrada o taula rodona amb l'alumnat en la qual s'extrapolés a la realitat d'alguns països actuals tot el que s'ha treballat al llarg del dossier. Són molts, i especialment en el Tercer Món, els països que encara avui dia tenen unes condicions de vida, sanitàries i higièniques, tan o més pèssimes que les de la Barcelona del segle XIX, i a més a més en aquests continuen havent-hi epidèmies i noves malalties que causen centenars de morts cada any. Aquest és un bon tema sobre el qual val la pena reflexionar.

Annex 1

Què és el còlera?

El còlera és una malaltia infecciosa aguda i greu produïda per una bactèria anomenada *Vibrio Cholerae* que s'ubica a l'intestí del pacient provocant vòmits i diarrees molt abundoses que poden fer arribar a la deshidratació i el xoc si no es tracta a temps. Aquesta bactèria viu a l'aigua, mariscos i plàncton. És resistent al fred i a la calor, però sensible a la manca d'aigua i llum solar.

La malaltia es transmet per la ingestió d'aigua o aliments contaminats amb excrements i vòmits de pacients, tot i que també de portadors de la bactèria que no estan malalts. Igualment per la ingestió d'aliments contaminats. Difícilment, el còlera es transmet per contacte de persona a persona.

Annex 2

Principals epidèmies a Catalunya (s.XVIII-XX)

Segle XVIII

Diversos factors contribueixen a la desaparició de les grans plagues a Europa durant aquest segle:

- o millora hàbits higiènics
- o ús del sabó
- o nou costum de rentar la roba interior
- o desaparició de la rata negra

1753: es construeix el barri marítim de la Barceloneta en un dels llocs més insalubres de la ciutat, entrada d'epidèmies, anomenat la Mar vella.

Segle XIX

1821: a principis d'agost apareix la febre groga a Barcelona.

- o Es va haver d'establir un cordó sanitari format per forces de l'exèrcit i paisans armats, sota l'amenaça de pena de mort al veí de Barcelona que intentés travessar-lo
- o El dia 2 de desembre es cantà el Tedèum a la Catedral de Barcelona i es donà per finalitzada l'epidèmia
- o Fins aquesta data es registraren 8.846 morts a la ciutat de Barcelona, corresponent-ne dos per cada tres atacats, i 20.000 a tot Catalunya

1834: primera epidèmia de còlera morbo a la ciutat, es clausuraren els cementiris del seu interior. Segons les xifres oficials van haver-hi 102.511 morts i 449.264 afectats en el període 1833-1835. La incidència del còlera alarmà a la població que buscà diferents remeis contra la malaltia. Sorgiren molts fells per a combatre a la malaltia tan de contingut preservatiu com curatiu.

1835: desamortització de béns eclesiàstics acabà amb la crema de convents. Aquests fets varen fer guanyar espais públics a la ciutat i varen fer disminuir, en part, l'amuntegament intramurs amb els consegüents avantatges sanitaris que això implicava.

A partir de 1840 tot el comerç de passatgers i mercaderies que arribava de l'Atlàntic va haver de fer quarantena al llatzeret de Vigo, a l'illa de San Simón, decisió providencial que avortava els freqüents brots de febre groga en els vaixells atlàntics, ja que el mosquit vector de la malaltia no podia viure en aquelles latituds.

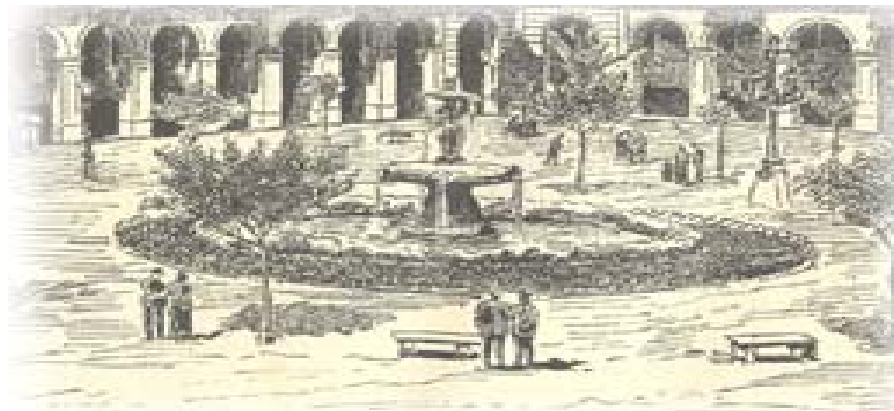
1854: entra el còlera per Barcelona en la seva segona epidèmia. Un investigador toscà, Filippo Pacini, descobreix el vibrió del còlera, però per manca de difusió de la revista on va publicar-ho no es va arribar a conèixer.

1865: tercera gran epidèmia de còlera entra per València i s'estén a Catalunya, Andalusia i Madrid. Moriren més de 200.000 persones

1870: epidèmia de febre groga

1874: quarta epidèmia de còlera.

1885: última epidèmia de còlera.

Segle XX

1905: epidèmia de pesta a la ciutat de Barcelona. Intervenció del Instituto de Higiene Urbana cremant o regant amb desinfectants fenòlics, amb desratitzacions i amb aplicacions de sèrums antipestilencials i vacunes.

1913: Barcelona comptava ja amb tres locals de desinfecció i amb una policia sanitària, autoclaus, tren de rentat, lleixivadora i forn crematori. Tots aquests estris s'havien muntat per lluitar contra la pesta, però s'usaren per a tot tipus d'epidèmies infeccioses.

1914: 2.000 morts per febre tifoide. Van ser molt útils les infraestructures sanitàries bastides per lluitar contra la pesta.

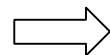
1917: fou clausurat per desús el llatzeret de Maó.

1951: aprovació del primer reglament sanitari internacional de l'OMS que adoptà mesures contra les sis malalties de quarantena més importants: la pesta, el còlera, la febre groga, la verola, el tifus exantemàtic i la febre recurrent del poll.

Annex 3

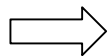
Caixes contenidores d'idees i conceptes clau

Barcelona
Segle XIX
Industrialització
Creixement demogràfic
Muralls

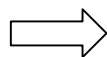
La ciutat de _____
_____
_____
_____
_____

Consum i abastament d'aigua
Pous
Aigua Corrent
Fonts públiques
Tifus
Infecció i mortalitat elevada

Degut a l'augment _____
_____
_____
_____
_____

Residus i escombraries
Clavegueram
Pudor als carrers
Mesures higièniques

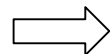
Un altre problema va ser _____
_____
_____
_____
_____

Habitatges i Carrers
Lavabos públics
Condicions higièniques

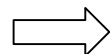
Pel que fa a l'urbanisme i arquitectura _____
_____
_____
_____
_____

31 Km de clavegueram
Sanejament ciutat
Pedro Garcia Faria
*Proyecto de Saneamiento
del subsuelo de Barcelona*

A inicis del segle XIX la xarxa de clavegueram _____
_____
_____
_____
_____
_____

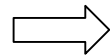
Coneixement científic de la
higienització i bacteriologia
Medicina
Hospitals

Un altre factor a tenir en compte _____
_____
_____
_____
_____

Hàbits i costums
d'higiene dels
ciutadans de
Barcelona

Segle XIX

La gent d'aquella època _____

_____

_____

_____

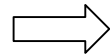
_____

_____

Segle XIX

Epidèmies de còlera,
tifus o verola

Elevada mortalitat

Conseqüentment _____

_____

_____

_____

_____

_____

Relació dels documents

Document 1 (VIU1): *Edicte que estableix mesures preventives per evitar nous brots de còlera.*

Fons Municipal Contemporani . Governació sèrie A, expedient 2952 (peça 18) de l'any 1854: Relatiu al nomenament d'una Comissió per examinar els comptes dels farmacèutics.

Document 2 (VIU2): *Comunicat de Sant Gervasi de Cassoles.*

Fons Municipal Contemporani. Governació sèrie A, expedient 2952 de l'any 1855: Comunicats de Sanitat de diferents Pobles.

Document 3 (VIU3): *Comunicat de Santa Coloma de Gramanet.*

Fons Municipal Contemporani. Governació sèrie A, expedient 2952 de l'any 1855: Comunicats de Sanitat de diferents Pobles.

Document 4 (VIU4): *Butlletí Extraordinari de la Província de Barcelona de 23 d'agost de 1855.*

Fons Municipal Contemporani . Governació sèrie A, expedient 2952 (peça 18) de l'any 1854: Relatiu al nomenament d'una Comissió per examinar els comptes dels farmacèutics.

Document 5 (VIU5): *Butlletí Oficial de la Província de Barcelona de 3 d'agost de 1855.*

Fons Municipal Contemporani . Governació sèrie A, expedient 2952 (peça 18) de l'any 1854: Relatiu al nomenament d'una Comissió per examinar els comptes dels farmacèutics.

Document 6 (VIU6): *Diari de Barcelona de 24 d'agost de 1855.*

Fons Municipal Contemporani. Governació sèrie A, expedient 2952 (peça 18) de l'any 1854: Relatiu al nomenament d'una Comissió per examinar els comptes dels farmacèutics.

Document 7(VIU7): *Relació de despeses ocasionades per l'epidèmia de còlera al barri de la Barceloneta.*

Fons Municipal Contemporani. Governació sèrie A, expedient 2952, [1854]: Per donar compta a la Junta [Junta de Municipal de Sanitat].

Document 8 (VIU8): *Relació de les despeses de les receptes subministrades a l'Hospital de colèrics de Betlem.*

Fons Municipal Contemporani . Governació sèrie A, expedient 2952 (peça 18) de l'any 1854: Relatiu al nomenament d'una Comissió per examinar els comptes dels farmacèutics.

Document 9 (VIU9): *Relació de dades comparatives dels Hospitals de colèrics Civil i Militar.*

Fons Municipal Contemporani . Governació sèrie A, expedient 2952 (peça 18) de l'any 1854: Relatiu al nomenament d'una Comissió per examinar els comptes dels farmacèutics.

Document 10 (VIU10): *Relació d'entrades i sortides de malalts de l'Hospital de colèrics de Betlem.*

Fons Municipal Contemporani . Governació sèrie A, expedient 2952 (peça 18) de l'any 1854: Relatiu al nomenament d'una Comissió per examinar els comptes dels farmacèutics.

Document 11 (VIU11): *Butlleta d'estat dels malats de l'Hospital Militar de Barcelona, Junqueras.*

Fons Municipal Contemporani. Governació sèrie A, expedient 2952 (peça 23) de l'any 1856: Actes de la Junta Municipal de Sanitat, Actes.

Document 12 (VIU12): *Registre del control de moviments hospitalaris.*

Fons Municipal Contemporani. Governació sèrie A, expedient 2952 (peça 23) de l'any 1856: Actes de la Junta Municipal de Sanitat, Actes.

Document 13 (VIU13): *Comunicat del moviment hospitalari.*

Fons Municipal Contemporani. Governació sèrie A, expedient 2952 (peça 23) de l'any 1856: Actes de la Junta Municipal de Sanitat, Actes.

Document 14 (VIU14): *Butlleta d'estat de control de les incidències causades pel còlera.*

Fons Municipal Contemporani. Governació sèrie A, expedient 2952 (peça 18) de l'any 1854: Relatiu al nomenament d'una Comissió per examinar els comptes dels farmacèutics.

Document 15 (VIU15): *Contenciós presentat per l'Ajuntament contra el farmacèutic José Alemany.*

Fons Municipal Contemporani. Governació sèrie A, expedient 2952 (peça 23) de l'any 1856: Actes de la Junta Municipal de Sanitat, Actes.

Document 16 (VIU16): *Ofici de l'Alcalde del barri 4t. districte 2n. notificant diferents casos de còlera al districte.*

Fons Municipal Contemporani. Governació sèrie A, expedient 2952 (peça 23) de l'any 1856: Actes de la Junta Municipal de Sanitat, Actes.

Document 17 (VIU17): *Butlletí Oficial de la Província de Barcelona de 10 de març de 1854.*

Fons Municipal Contemporani. Governació sèrie A, expedient 2952, [1854]: Per donar compta a la Junta [Junta de Municipal de Sanitat].

Document 18 (VIU18): *Butlletí Oficial de la Província de Barcelona de 21 de febrer de 1854.*

Fons Municipal Contemporani. Governació sèrie A, expedient 2952, [1854]: Per donar compta a la Junta [Junta de Municipal de Sanitat].

Document 19 (VIU19): *Butlletí Oficial de la Província de Barcelona de 23 de febrer de 1854.*

Fons Municipal Contemporani. Governació sèrie A, expedient 2952, [1854]: Per donar compta a la Junta [Junta de Municipal de Sanitat].

Document 20 (VIU20): *Memòria del Pla de Sanejament i Clavegueram, capítol 3r: Importància del clavegueram.*

Fons Municipal Contemporani. Obres Públiques –Foment-, expedient 1686 3/0 de l'any 1891: Pla de Sanejament i Clavegueram de Pedro Garcia Fària.

Document 21 (VIU21): *Coberta de l'expedient.*

Fons Municipal Contemporani. Governació sèrie A, expedient 2952 (peça 23) de l'any 1856: Actes de la Junta Municipal de Sanitat, Actes.

Document 22 (VIU22): *Imatge impresa del Pla de la Boqueria.*

Fons Institucional. Exposició Universal 1888: Diari Oficial de l'Exposició, volum I.

Document 23 (VIU23): *Imatge impressa de la Font de la plaça Reial.*

Fons Institucional. Exposició Universal 1888: Diari Oficial de l'Exposició, volum I.

Document 24 (VIU24): *Plànol del projecte d'un model d'urinari públic.*

Fons Municipal Contemporani. Obres Públiques –Foment-, expedient 1923 3/1 de l'any 1857: Relatiu a projectes d'urinaris i disseny de canelobres destinats al Pla de Palau.

Document 25 (VIU25): *Plànol del projecte de diferents cubetes urinàries.*

Fons Municipal Contemporani. Obres Públiques –Foment-, expedient 1923 3/1 de l'any 1857: Relatiu a projectes d'urinaris i disseny de canelobres destinats al Pla de Palau.